

Iřtwan Mandoki Kongur

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Iřtwan Mandoki Kongur IřTWAN MANDOKI KONGUR

Iřtwan Mandoki Kongur meniň deň-duşlarymdan türkologlaryň iňňän gowy tanaýan wengeriýaly türkology. Emma ol diňe türkologlaryň däl, eýsem külli türki dünýäsine gyzyklanma bildirýän her kesiň ýakyndan tanamaly adamy.

Mandoki Kongur 1944-nji ýylda Wengeriýanyň Uly Kumanystan oblastynda dünýä indi, 1992-nji ýylda Dagystanyň paýtagty Mahaçgala şäherinde aradan çykdy. Meşhur türkolog Dýula Nemetiň şägirdi bolup, gysga wagtyň içinde wenger türkologologiyasynyň iň görnükli wekiline öwrüldi.

Mandoki Kongur gypjak-kuman türklerinden gelip çykandygyny, özüniň aslynyň gypjakdygyny çaga wagty bildi. Ol hut şol düşünje-milli buýsanç bilen kemala geldi. Ýlma bagyşlanan tutuş ömrüni undulan ata-babalarynyň dilini öwrenmäge sarp etdi.

Gypjak-kumanlaryň bir bölegi 1239-njy ýylda Wengeriýa aralaşýar. Olaryň gelip ýerleşen sebitlerine häzirem Kuman topragy diýilýär. Hristian dinine geçdiler we 1800-nji ýyllara çenli ene dillerinde geplediler.

Köplenç dini ýazgylarda we käbir folklor eserlerinde ulanylýan ata-babalardan galma gypjak türkçesiniň yzlaryny Mandoki Kongur yzlap tapdy we halk köpçüligine ýetirdi.

Türkiýe respublikasynyň döredilmeginiň ellinji ýyly mynasybetli Stambul uniwersiteti 1973-nji ýylda Türkologlaryň halkara konferensiýasyny geçirdi. Konferensiýa üç ýyldan bir gezek geçirilip, uzak wagtlap dowam etdirildi. Biz ýaş türkologlar şol konferensiýalarda daşary ýurtdan gelen kärdeşlerimizi, hususanam Gündogar blogundan (Warsawa paktyna girýän ýurtlar) we SSSR-däki türki respublikalardan gelen türkologlar bilen görşüp-tanyşma mümkinçiligini tapdyk.

Yetmişinji ýyllarda tanşan ýaş türkologlarymyzyň biri-de Iřtwan Mandoki Kongurdy. Ol «Men türk, men gypjak türki»

diýýärdi. Türkiýedäki neşirleri alyp ýurduna äkidýärdi. Olary ýa-ha elden, ýa-da poçta arkaly türkî dünýäsindäki kârdeşlerimize ýollaýardy. Şol wagtlar Gündogar blogy biziň aramyzda demir perde mysalydy we biziň kitap alyş-çalşygyny amala aşyrmagymyz mümkin dälidi. Gündogar blogunyň agzasy bolan Wengeriýa üçin bolsa bu mümkinçilik ýoksuz dälidi we Kongur biziň aragatnaşygymyzy ýola goýýardy.

1986-njy ýylda on adamlyk türkologlar delegasiýasy bolup altaýşynaslaryň konferensiýasyna gatnaşmaga Daşkende gitdik. Bu ylmy syýahat türkî dünýäsine bolan ilkinji çykyşymyzydy. Elbetde, konferensiýanyň programmasy kesgitlenendi we onuň daşyna çykmak mümkin dälidi. Hemme zat demir penjäniň içinde berk gözegçilik astyna alynandy. Özbegistanyň ýaş ýazyjy-sahyrlary bizi öýlerine myhmançylyga çagyrdylar. Programmada göz önüne tutulmadyk çakylyga gitmelimi ýa gitmeli däl diýen sorag döredi. Hernä Kongur dadymyza ýetişdi. Ol: «Bu gardaşlar Özbegistanyň milliýetçileridir, arkaýyn gidiň» diýdi. Programmany taýýarlanlaryň gözüne çöp atyp bizi çagyran gardaşlarymyzyň öýüne myhmançylyga gitdik we ol ýerde hiç haçan ýatdan çykmaýak gijäni geçirdik. «Gülнар» romanynda bu ylmy syýahatym we Kongur barada ýörite durup geçipdim.

1990-njy ýylda «Altaýlar» teleserialyny düşürmäge Mongoliýa gidenimizde-de, Konguryň yzlaryna gabat geldik. Mongoliýaly gazaklardan bir ýaş ýigit türkleri we türkî dünýäniň ýagdaýyny sorady. Şonda onuň bu zatlary nireden bilýändigini bilen gyzyklandyk. «Wengeriýaly türkolog Iştwan Mandoki Kongur geldi we bulary bize gürrüň berdi» diýdi.

Togsanynjy ýyllaryň başynda Krym syýahatymyzda-da Kongur bardy. Şonda bir ýoldaşymyz Hansaraýdaky metjidiň minarasyna çykyp azan okapdy. Howluda üýşüp namaz okapdyk. Ýagny 1990-njy ýylda ýa-da 1991-nji ýylda heniz SSSR dagamanka SSSR-iň territoriýasynda «miting» geçiripdik. Şindi ýene rus gonçly ädikleri (polsapok) bilen depgilenen gözel Krymyň Salyr derýasynyň boýunda ýörelen aýdyň gijeleri unutmak mümkin däl. Kongur bilen Ysmaýyl Gaspyralyny we türkî dünýäniň ýagdaýyny uzyn-uzyn gürläşipdik.

Mandoki Kongur türkî dünýäsiniň hakyky aşygydy. Her tomus

türki halklaryň ýaşaýan ýurtlarynyň birine giderdi, ol ýerde bolardy, medeni-taryhy tapyndylary gözlärdi. Iň köp giden ýeri-de kumyklaryň we nogaýlaryň ýaşan ýeri bolan Dagystandy. Kumyklaryň beýik şahyry Badrutdin Magomedow bilenem ýakyn dostdy. Badrutdinlerde myhmançylykda gezip ýörkä, 1992-nji ýylda şol topraklarda aradan çykdy. Öz wesýeti esasynda Alma-atada jaýlandy.

Badrutdin Magomedow dostuny unutmady we ýakyn dostunyň ýagty ýadygärligine bagyşlap bir kitap yazdı. Onuň «Gopan üzeňni» atly bu eserini Çetin Pekajar kumyk türkçesinden Türkiýe türkçesine geçirdi. Eser «TÜRKSÖY» tarapyndan neşir edildi.

Mandoki Kongur we Badrutdin Magomedow 2019-njy ýylyň 9-njy dekabrynda Budapeştda ýatlandy. TÜRKSÖY-yň türk geňeşi, Ýunus Emre instituty, Türkiýäniň, Azerbaýjanyň we Gazagystanyň ilçihanalarynyň bilelikde geçiren ýygnaşygynda dostumy ýat edip çykyp etmek maňa-da miýesser etdi. Konguryň tapan atalaryndan galma dogany okap, onuň ruhunyň öňünde baş egdik.

Öňümizdäki hepde Türkiýeden juwan ýaşda ýitiren bir türkologymyz – Turgut Günaý hakynda ýazmakçy. Ol diňe bir türkolog däl, ökde şahyrdy, biziň Ýetik Ozanymyzdy. Ölülerimiziň ruhlary biziň aramyzda ýaşamaga dowam edýär.

Ahmet B. ERJILASUN,
bercilasun@hotmail.com

«Yeniçağ» gazeti, 15.12.2019 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW,
Stambul uniwersitetiniň talyby. Edebi makalalar